

AZ INTERNACIONALISTÁK SZEREPE KALEGYIN ÉS KORNILOV ELLENFORADALMI LÁZADÁSÁNAK LEVERÉSÉBEN¹

Józsa Antal

A petrográdi és moszkvai októberi fegyveres felkelés győzelme után a hadsereg gyorsan kicsúszott az ideiglenes kormány híveinek kezéből. Kerenszkij, aki álruhában szökött meg a Téli Palotából, nem volt képes jelentős erőket összpontosítani Pétervár ellen. Kornilov tábornok november 1 (14)-én Duhonyin tábornokhoz, az akkori főparancsnokhoz intézett levelében lényegében maga is elismeri ezt a tényt. Javasolta, hogy a főparancsnokság megerősítésére rendelje Mogiljovba az egyik csehszlovák lövészezredet, s az ellenforradalmi vezetésű lengyel hadtestet egy kozák üteggel erősítse meg. Szerinte a hadtestnek Orsát, Szmolenszket és Gomelt kell elfoglalnia. Javasolta továbbá, hogy összpontosítsa az Orsa—Mogiljov—Zslobin vonalon a csehszlovák hadtest minden ezredét, a Konyilov-ezredet és 1—2 erős kozák hadosztályt, irányítsa ide az összes angol és belga gyártmányú páncélcocsit — de teljesen tisztékből álló kezelőszeméllyzettel —, létesítsen szoros kapcsolatot a doni, tyereki, a kubányi kozák csapatok atamánjaival és a lengyel, valamint a csehszlovák tanácsokkal.

Duhonyin a cseheket nem tartotta teljesen megbízhatóknak, mert Kijevben elsőként kötöttek a bolsevikokkal fegyverszünetet, a lengyel hadtestet gyengének értékelte, „a kozákok pedig hajthatatlanul azt az álláspontot foglalták el, hogy nem harcolnak a bolsevikok ellen.”² Viszont a levelezésből világosan kiténik, hogy az ellenforradalmár tábornokok már novemberben a legfegyelmertettebb és legharcképesebb alakulatnak a hadifoglyokból alakult csehszlovák hadtestet tekintették, amely — miután a francia vezérkar alárendeltségébe került — a kijevei incidenstől eltekintve, amikor 1917 őszén a 2. csehszlovák lövészezred az ellenforradalmárok oldalán beavatkozott a harcokba, semleges álláspontot foglalt el.

1917 végén az ellenforradalmi erők legveszélyesebb góca, az orosz „Vendé”, a doni katonai kerület volt. A kerület 3,5 millió lakosából a kozákság létszáma meghaladta a 1,5 milliót. Az utóbbiak birtokolták a föld 85⁰/₀-át, a 900 000 őslakos parasztnak s a 800 000 ún. „jövevénynek” kevés föld jutott. Többnyire a kozák kulákságnál cselédeskedtek.³ A kerületben több nagyüzem és bánya működött, mintegy 220 000 munkással.

Kalegyin tábornok helyi ellenforradalmi kormányt hozott létre, mely a ka-

¹ Részlet a szerző készülő tanulmányából.

² Idézi: А. И. Деникин: Очерки русской смуты. том 2. Париж, 1922. стр. 137—138.

³ Az adatokat az alábbi könyvből vettem át: История Великой Октябрьской социалистической революции. М. 1962. стр. 235.

det párt politikai vonalának megfelelően szembehehelyezkedett a Népbiztosok Tanácsával, statáriumot vezetett be a Don-vidéken és elrendelte a kozákság mozgósítását. Ide áramlott Oroszország központjából az ellenforradalom színe-virága, akik Kalegjin 55 000⁴ főt kitevő katonai erejében látták a régi rend visszaállításának biztosítékát. Bogajevszkij tábornok, Kalegjin helyettese nyíltan kijelentette: „... a felkelést a kadet párt egyenes követelésére kezdtük meg, amely régóta összeköttetésben áll hivatalosan a kozákság ellenforradalmi részével... Ilyenformán a nyílt polgárháború a kadet párt kezdeményezésére és vezetésével kezdődött el. Ennek a szervezetnek a központi bizottsága most valamennyi ellenforradalmi erő vezérkara.”⁵

1917. november 28 (december 11)-én Tifliszben tartott értekezleten az antant hatalmak képviselői támogatásukról biztosították Kalegjint és az „Önkéntes Hadsereget”, amelyet Alekszejev tábornok, volt vezérkari főnök szervezett. Lansing külügyi államtitkár az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez intézett jelentésében Kalegjin csapatait a „leginkább szervezett erőknek” nevezte, mely „képes elfojtani a bolsevizmust”.⁶

Kalegjin mint az ellenforradalom fő erejének birtokosa, összeköttetésbe lépett az Orenburg körzetében tevékenykedő Dutovval, az ukrán Központi Radával, a szovjethatalom ellen fellépő lengyel hadtesttel és a királyi román csapatokkal abból a célból, hogy biztosítsa az alkotmányozó nemzetgyűlés, 1918. január 18-ára történt összehívásának idejére a burzsoá rend restaurációjához szükséges előfeltételeket. Azt remélte, hogy az alkotmányozó gyűlés, amelynek küldöttei között a bolsevikok csak 25%-ot tettek ki,⁷ törvényesíteni fogja az ellenforradalmi fordulatot.

Kalegjin, hogy biztosítsa Moszkva és Petrográd elleni menetelés esetére a hátát, először a Don-vidék forradalmi központjait igyekezett birtokba venni. Ezek közé tartozott Rosztov és Taganrog.

Rosztovban és környékén erős bolsevik szervezetek működtek, amelyeknek befolyása mintegy 40—60 000 munkásra terjedt ki. 1917 júniusában az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkás Párt rosztovi-nahicseványi pártbizottsága 850 tagot tartott nyilván.⁸ A bolsevikokkal együttműködő hadifoglyok szociáldemokrata szervezete ekkor 420 tagot számlált,⁹ akiknek a befolyása — Ibler Lajosnak, a szervezet ma is élő jegyzőkönyvvezetőjének visszaemlékezése szerint — mintegy 7—8000 hadifoglyra terjedt ki. A hadifogoly pártszervezet vezetője egy osztrák pékmunkás, Herbert Mälcher lett, aki egyben tagja volt a rosztovi-nahicseványi pártbizottságnak is.¹⁰

Még a forradalom békés fejlődésének az időszakában a hadifoglyok százai tanújelét adták annak, hogy készek támogatni az orosz proletáriátust a békéért és szocializmusért vívott harcban. Több mint 2000-en vettek részt a május elsejei felvonuláson, s amikor a termelésben beállt válság következtében

⁴ В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепропетровск, 1962. стр. 121.

⁵ Декреты Советской власти. Сборник документов. т. I. М. 1957. стр. 165.

⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of The United States The Lansing Papers 1914—1920. vol. II. Washington, 1939. 343—344. о.

⁷ Az alkotmányozó gyűlésbe történt választások alkalmával a bolsevikok a központi ipari kormányzóságokban többségbe kerültek, de az agrár és nemzetiségi vidékeken az eszerek befolyása erősebbnek bizonyult. Az összoroszországi választási eredmények a következők voltak: eszerek 58%, bolsevikok 25%, kadetek és más burzsoá párt 13%. Később a bolsevikok befolyása nőtt az agrár jellegű kormányzóságokban is és számos eszer küldöttet a választók visszahívtak. Az összeülő alkotmányozó gyűlés küldötteinek többsége elutasította „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása” című dokumentum megtárgyalását s ezt követően 1918. január 20-án a Szovjetek Összorosz Központi Végrehajtó Bizottsága feloszlatta.

⁸ Адреса местных организаций РСДРП (1917—1918 гг.). Исторический архив. 1956. № 6. стр. 64. Борьба за власть Советов на Дону 1917—1920 гг. Сборник документов. Ростов-на-Дону, 1957. стр. 65—68.

⁹ Welt-Revolution. Nr. 4. 29. April. 1918. Aus der Provinz.

¹⁰ Наше Знамя, Ростов-на-Дону, № 11, 11 июня 1917 г.



Hadifogoly munkások csoportja 1917. április 20-án a Don menti Rosztovban. Az ülő sorban balról jobbra: Bence Gábor, Molnár Ferenc, Gyüri József, Frank József, Fulat József; az álló sorban Ibler Lajos, a hadifogoly bolsevik pártszervezet jegyzője, Kovács Mihály és Vámos János

növekedett a munkanélküliek száma, Mälcher javaslatára a hadifogoly pékek önként átadták munkahelyüket családok, munka nélkül maradt orosz szak-társaiknak,¹¹ s vállalták — ami ezzel járt — a hadifogolytáborok silány ellátását.

A júliusi tüntetés vérbefojtása után a rosztovi hadifogolyszervezetet az orosz kémelhárító feloszlatta. Mälchert és társait bebörtönözték. Néhány hónapos szünet után a szervezet illegálisan ugyan, de újra működött. Többen hamis „menekült” igazolvánnyal ismét munkába álltak. Így a rosztovi bolsevikok a harc kiéleződése idején a városban és környékén dolgozó internacionalista hadifoglyokra is számíthattak. Mivel időközben a román, délszláv és csehszlovák hadifogoly munkások nagy részét kivonták a munkahelyekről — önkéntes alakulatokba való szervezés céljából —, és más nemzetiségűekkel váltották fel őket,¹² a magyarok aránya a foglyok között Ibler Alajos és más veteránok szerint viszonylag elég magas lett.¹³

Rosztovban a petrográdi fegyveres felkelésről szóló hírt 1917. október 26 (november 8)-án¹⁴ a kikötőben horgonyzó „Kolihida” hajó rádiója fogta fel.

A „Mars” színházban üléselő rosztov-nahicsavanyi munkás és katonaküldöttek szovjetje a jelenlévő mensevikek és eszerek tiltakozása ellenére hatá-

¹¹ Наме Знамя, № 7, 27 мая 1917 г.

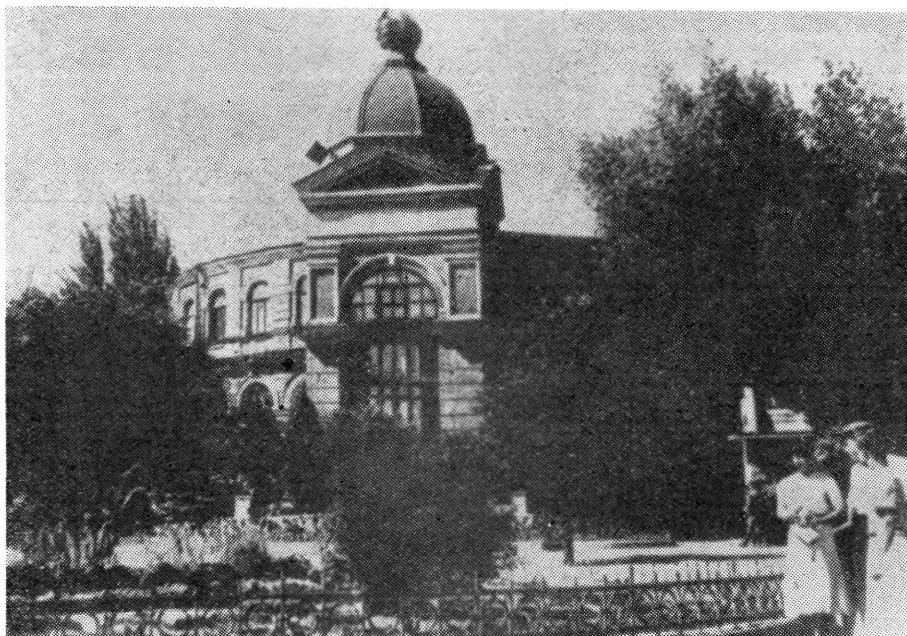
¹² Rosztovi Állami Területi Levéltár. 455. fond, 3. leltár, 597. ö. e. 32. köteg, 28. lap; Kriegsarchiv, Präs. K. u. k. Kriegsministerium. 10/kgf. Abt. Nr. 43612/1918, 7–64 (eredeti zsákmányolt iratok a juzovkai művek hadifogoly munkásairól.)

¹³ HIL. Internacionalista visszaemlékezések, „I” doboz. Ibler Alajos.

¹⁴ 1917-ben a régi és az új időszámítás alapján tüntettem fel a dátumokat. 1918. január 1-től csak az új időszámítást vettem alapul.

rozatot hozott a hatalom átvételéről. Ennek érdekében megalakították a forradalmi-katonai bizottságot.

A hatalom átvételének azonban komoly akadályai voltak. Kalegyin mintegy 6000 kozákot összpontosított megfelelő tüzérségi megerősítéssel a városba. A katonai és politikai helyzetet bonyolították, hogy a forradalmi-katonai bizottság néhány bolsevik tagja az eszerekkel és a mensevikekkel való meg egyezés mellett szállt síkra, mikor azok beléptek a kadetok vezetése alatt álló ellenforradalmi szervezetbe, melyet „A Haza és a Forradalom Megmentése Bizottságának” kereszteltek el. Míg ezek az ingadozások tartottak, érté-



Ebben az épületben székel 1917-ben az OSZD(b)MP Rosztov—nahicseványi bizottsága

kes idő veszett el, amely alkalmat adott Kalegyinnek, hogy jelentős erőket összpontosítson a rosztovi szovjet ellen, amely 9000 vörösgárdistával s hat löveggel rendelkezett.¹⁵

November 25-ről 26-ra (december 8—9) virradó éjszaka Potockij tábornok ellenforradalmi osztagai körülvették a rosztovi szovjet épületét, ahol a munkások és a Fekete-tengeri Flotta képviselői tanácskoztak. Ezen kívül feldűltek a bolsevik pártbizottság és a „Nase Znamja” című újság szerkesztőségét.¹⁶ A forradalmi-katonai bizottság a Fekete-tengeri Flotta tengerészeivel együtt ellentámadásba ment át és szétverte a városban lévő ellenforradalmi erőket. Ebben az akcióban a hadifoglyok is részt vettek. November 27 (de-

¹⁵ Борьба за власть Советов на Дону 1917—1920 гг. Сборник документов. Ростов-на-Дону, 1957, стр. 154.

¹⁶ Хроника исторических событий на Дону, Кубани и в Черноморье. Вып. I. Ростов-на-Дону, 1939, стр. 98.

cember 10) -én heves harcok kezdődtek Nahicsavany körzetében, Rosztovban és Tagonrogban a forradalmi-katonai bizottság lázas ütemben szervezte a Vörös Gárdát,¹⁷ amely támadásba lendült a városból visszavonuló kozák és tiszti alakulatok ellen. 29 (december 12)-én Kizityernyik körzetében a kozákok túlereje súlyos veszteségek árán azonban feltartóztatta a vörösgárdistákat.¹⁸

November 30 (december 13)-án Kalegyin tábornok parancsot adott az Ak-szajban állomásozó két ezrednek, hogy kezdje meg támadását Rosztov ellen.¹⁹ Ezt követően az ellenforradalmárok újabb erőket vetettek be. December 1 (14)-én súlyos harcok folytak a városért. Másnap, december 2 (15)-án a Vörös Gárda a kozákok erős nyomására kivonult a városból.²⁰ A rosztov-nahicsaványi forradalmi-katonai bizottság Kalegyin leveréséig először Szulinban, majd Kámenszkáján tevékenykedett. Ide vonult vissza a forradalmi hadifoglyok egy része is, sokan azonban a városban maradtak, illegálisban. Ezek közül többen az ellenforradalmi terror áldozatai lettek, vagy börtönbe, koncentrációs táborba kerültek.

A város védelmében többszáz hadifogoly internacionalista vett részt és mint kiképzett katonák a kozákok és a tiszti ezredek komoly ellenfeleinek bizonyultak. A Welt-Revolution 1918. április 29-i száma így emlékezik meg a Rosztov védelmében elesett internacionalista hadifoglyokról: „... Nagy lelkesedéssel, váll-váll mellett harcoltak elvtársaink a barikádokon Kalegyin Novicsarkaszából érkező zsoldosbandái ellen, hősiesen védve a forradalmat, amíg a támadók elsöprő túlereje el nem nyomta őket, s meg nem kellett hátrálniuk a szabadság hóhérai előtt.

Ezen bátrak közül ötvenhárman haltak meg hősként 1917. november 12-én Rosztov barikádjain, ebben a kétségbeesett, egyenlőtlen küzdelemben. Megbecsülés, örök dicsőség emlékünek!”²¹

A harcok folyamán a városban mintegy száz munkás és néhány katona vesztette életét. A temetés előtt 50 halottat ismertek fel a hozzátartozók, 59 névtelen maradt.²² Minden bizonnyal zömük olyan hadifogoly lehetett, akiknek a városban és környékén hozzátartozójuk nem akadt. Feltehetően ezek között volt az az 53 internacionalista is, akiről Rosztov felszabadítása után a Welt-Revolution idézett cikke is említést tesz.

Az eszerek és mensevikek tárgyalásokba bocsátkoztak Kalegyinnel, s nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a helyőrség katonáinak nagy része Kalegyin kozákjaival szemben semleges magatartást tanúsított. Az „osztálybéke” helyreállításának a jegyében rendezték meg december 13 (26)-án a városi дума előljárói s a megalkuvó szocialista vezetők a harcok áldozatainak temetését, melyről több korabeli tudósítás és fénykép maradt fenn. A temetés azonban az ellenforradalom elleni hatalmas tömegtüntetéssé vált.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés támogatására felhívó plakátokat elnyomták a munkásszervezetek jelmondatai. A városi дума, a munkás- és katonaszovjet, a szakszervezetek eszer és mensevik vezetői mellett külön vonultak a gyári-üzemi bizottságok s a bolsevik szervezetek.

A gyászmenet — amelyben több tízezer ember vett részt — az egyházi szertartás után a Nyikolájev kórházból indult el, 62 egyszerű koporsót kísérvé a temetőbe, ahol a hősöket egy közös sírba helyezték. A kórusok egy-

17 Uo. 99–100. o.

18 Uo. 101. o.

19 Uo.

20 Uo. 102. o.

21 Welt-Revolution . . .

22 Ростовская речь, Ростов-на-Дону, № 750., 13 декабря 1917 г.

házi énekeit felváltották a munkások forradalmi dalai, s több mint 30 gyár zenekara a Marseillaise-t játszotta. Magasra lendültek a bolsevikok transzparenszei: „Éljen az Internacionálé!”, „Dicsőség a szocializmus eszméjéért el-esetteknek!”²³

Így kísérték utolsó útjára Rosztov dolgozói a szocialista forradalom névtelen hőseit.

Kalegyin, miután Rosztov elfoglalásával biztosította hátbatámadás veszélyétől bázisát, a doni kozák vidéket, megkezdte nagyobb arányú hadműveleteit a Donyec-medence, Harkov, majd Moszkva irányában. Csapatainak útját



Rosztovi munkás és internacionalista vörösgárdisták temetése 1917. december 13-án, akik Kalegyin csapatai elleni harcban estek el

kegyetlen terror kísérte. Az orosz kadet párt már az ideiglenes kormány idején a magyar és német hadifoglyok elleni megtorlások egyik kezdeményezője volt, most a hatalom elvesztése után az ellenforradalmi tisztí és kozák alakulatok dühe a hadifoglyok ellen fordult. Katonai szempontból a bolsevikok egyik leghűségesebb szövetségését látták bennük. A Don menti csapatok körzetében 1917-ben 76 292 hadifogoly dolgozott.²⁴ Kalegyin és Kornjilov számára világos volt, hogy ennek a katonailag kiképzett tömegnek csak részbeni felfegyverzése is — amelyhez a bolsevikok Rosztovban, az ipar- és bányatelepeken, ahol a szervező munkában kipróbált forradalmi elemekre támaszkodhattak, s már 1917 novemberében hozzákezdtek — az erőviszonyokat a vártnál hamarabb a szovjethatalom javára változtathatják meg, miközben Alekszejev és Kornjilov „Önkéntes Hadseregének” létszáma nem

²³ Приазовский край, № 292., 15 декабря 1917 г.

²⁴ Hadtörténelmi Közlemények. (a továbbiakban НК.) 1961. 2. sz. 636. o.

haladta meg a 4000 főt,²⁵ s az 50 000 mozgósított kozák politikai megbízhatóságában is kételkedni lehetett.

A munkásokat, parasztokat és hadifoglyokat terrorral akarták megfélemlíteni, de az ellenkező hatást érték el. Visnyakova és Ljalikov visszaemlékezésükben leírják, hogyan törtek be váratlanul az egyik Don menti bányatelepülésre Kalegyin csapatai. Az első dolguk az volt, hogy a szállásukról kite-reljék és sorakoztassák az ott tartózkodó 50 osztrák—magyar hadifoglyot, akiket azonnyomban géppuskával lekaszaboltak.²⁶ Ezt követően — család-jaik szemeláltára — a fegyvertfogható bányászokat gyilkolták le. A kozákok kirabolták a lakásokat és elhajtották a jószágot.

A fehérek által megszállt területen a hadifoglyok elvesztették azokat a szabadságjogokat, amelyeket a helyi szovjeteiktől kaptak. Kalegyin csapatai, miután bevonultak Makejevára, hol az üzemekben és bányákban a bolsevikok a hadifoglyok között jelentős befolyásra tettek szert, visszaállították a régi rendet. A foglyokat összeterelték és 4000-et közülük erős fedezet alatt Rosztovba kísérték.²⁷ Így akarták megakadályozni a foglyok és a helyi munkások együttes fellépését a terroruralmuk ellen.

Kalegyin csapatainak előrenyomulása a munkás és szegényparasztok tömeges menekülését váltotta ki a szovjet ellenőrzés alatt álló területre. Hasonló, bár méretében kisebb folyamat zajlott le a hadifoglyok esetében is.²⁸

Schröder rosztovi dán konzul a petrográdi dán királyi követségnek címzett jelentésében 1918 januárjában beszámol az ellenforradalmi csapatok által megszállt területeken rekedt hadifoglyok szomorú helyzetéről. Rosztovban minden válogatás nélkül 100 hadifoglyot tartóztattak le, s Novocserkaskba szállították őket azon a címen, hogy a bolsevikokkal álltak kapcsolatban. Csak a dán konzulnak az atamánál történt személyes közbenjárására sikerült elérnie, hogy az említett hadifoglyokat egy közeli táborba szállították át.²⁹

A Donyec-medence munkásai, bányászai, lázas ütemben szervezték a vörösgárdista osztagokat, de a fegyver- és lőszerhiány akadályozta, hogy minden jelentkezőt, így a hadifoglyokat is, felfegyverezzenek. A juzovkai körzetben például, ahol sok hadifogly dolgozott,³⁰ 15 000 vörösgárdista gyűlt össze, de csak 2000-nek volt fegyvere.

A 4. cs. és kir. hadsereg 1918 elején kelt felderítő jelentése szerint a jekaterinoszlávi kormányzóság mondhatni valamennyi bányájában, ahol hadifoglyok dolgoztak, internacionalista osztagok is alakultak, amelyek együttműködtek a bolsevikokkal.³¹ 1917 végén a hadifoglytáborok őrsege nagyrészt hazaszéledt, s az őrlegénységet hadifoglyokkal helyettesítették. Carl Nielsen harkovi dán konzul, aki a hadifoglyok felügyeletével és támogatásával foglalkozott, 1918 januárjában erről az alábbiakat jelentette: „A táborok őrlegénysége most — ha nem is hivatalosan — osztrák és német hadifoglyokból áll, és mi csak örülhetünk annak, hogy a hadifoglyok között a legjobb viszonyok uralkodnak.”³² A harkovi kormányzóság volt ekkor a Kalegyin ellen folyó harc egyik fő bázisa.

²⁵ А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 228.

²⁶ Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей. Москва-Харьков, 1929. стр. 281—282.

²⁷ Приазовский край — № 289., 10 декабря 1917 года.

²⁸ HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 63. pall. 3. i. 1. lap — O. Schröder rosztovi dán konzul jelentése a petrográdi dán királyi követségnek — német nyelvű másolat.

²⁹ HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 64. pall. 8. i.

³⁰ Рассказы о великих днях. Воспоминания старых большевиков. Донецкое областное издательство. 1957. стр. 94.

³¹ Kriegsarchiv. AOK. Op. Abt. 653. Fasc., Nachrichten... Nr. 10. vom 18/3/1918.

³² HIL. Első világháborús gyűjtemény, 3389. cs. 6. pall. 6. i.

Egy hadifogoly vallomáson alapuló jelentés szerint a Donyec-medencében és a Don mentén 22 000 osztrák—magyar hadifogoly csatlakozott a Vörös Gárdához.³³ Ez a szám alig egy tizedét teszi ki azoknak a hadifoglyoknak, akik 1917 végén ezen a területen éltek. Hiteles szovjet összesítő adatokkal nem rendelkezünk.

A fegyver- és lőszerhiányt Tulából, Petrográdból, Moszkvából küldött szállítmányok enyhítették. Kalegyin kezdeti sikereinek azonban nemcsak a vörösgárdisták fegyverhiánya volt az oka, hanem a nagyfokú szervezetlenség, ösztönösség, fegyelmezetlenség s legfőképpen az egységes katonai vezetés hiánya.

1917. december 4 (17)-én nyílt meg Nyikitovkán a Donyec-medence munkás- és katonaszovjetjei és forradalmi-katonai bizottságai képviselőinek a konferenciája, melyen megalakították a Forradalmi-Katonai Bizottságok Irodáját. Néhány nap múlva megszervezték a Vörös Gárda központi vezérkarát is.³⁴

A vezérkar elsőnek egy biztosítási övet hozott létre, mely Jasznovitaja, Nyikitovka és Debalcevo között húzódott. A védelem kulcspontjait és támpontjait a vasúti csomópontok alkották.

A polgárháború olyan körülmények között bontakozott ki, mikor az imperialista háború frontjait többnyire önkényesen otthagyo ezredek, hadosztályok hosszú szerelvényeken áramlottak haza. Még 1917 decemberében nem alakult ki összefüggő arcvonal, és a forradalmi és ellenforradalmi erők által megszállt területek között a vasúti forgalom sem szűnt meg. Ez mind a két félnek egyrészt előnyére, másrészt hátrányára szolgált. Lehetővé tette például, hogy harci szerelvényeket menetrendszerűen közlekedő személyvonatoknak álcázza, rajtaüssenek az ellenfélen. Ezt a taktikát követte többek között Csernyecov ezredes ellenforradalmi „partizán” alakulata.³⁵ Legsikeresebb rajtaütését 1918. január 10-én a Vörös Gárda egyik központjában, Debalcevo állomásán hajtotta végre. 13 fogságba esett vörösgárdista vezetőt agyonlővetett, majd visszatért bázisára, Lihaja állomásra.³⁶

A Vörös Gárda tevékenysége többirányú volt. Egyrészt lefegyverezte a Kalegyin támogatására hajlamos kozák és más alakulatokat, s ha ellenállást fejtettek ki, szétverte azokat, másrészt védelmi harcokat folytatott az ellenforradalmi erőkkel szemben, harmadszor, ha ezt az erőviszonyok lehetővé tették, támadó hadműveleteket indított, összehangolva a bányatelepek munkásainak felkelésével, akik között szép számmal voltak hadifoglyok.

Kalegyin uralma alatt, elsősorban a kadet párt politikáját³⁷ követve, a foglyok őrzését megszigorították s anyagi helyzetük javítását is megakadályozták. „Ahol bolsevik uralom volt — írja vallomásában Burdus Sándor népfelkelő hadnagy —, ott a nép szívesen fogadott, elvtársaknak szólítottak

³³ A Don menti csapatok körzetében 76 297, a Donyec-medencében pedig 1917 közepén csak a bányafelügyelőség 244 200 hadifoglyot foglalkoztatott. (Lásd HK, 1961. 2. sz. 636. o., 1963. 2. sz. 136. o.) — Dr. Gócze százados jelentése szerint Harkov körzetében még 1918 tavaszán mintegy 200 ezer, zömében osztrák-magyar hadifogoly tartózkodott (HLL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 46. pall. 1. i. 1918. április 22-én kelt harkovi jelentés), akik között magas volt a magyarok és az osztrákok aránya. Az élelmezési nehézségek és a munkanélküliség mellett a központi iparvédelkekről még az ideiglenes kormány ide irányította a munkanélküli hadifoglyokat, főleg mezőgazdasági munkára. Ennélfogva a Kalegyin elleni harcok idején a Don mentén és a Donyec-szénmedencében élő 320 497 hadifoglyok száma lényegesen nem igen csökkent. Miután a német hadifoglyok oroszországi viszonylatban az osztrák-magyaroknak még 1/10-ed részét sem tették ki, Dél-Oroszországban sem haladhatták meg túlzottan ezt az arányt.

³⁴ В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепропетровск, 1962. стр. 131.

³⁵ В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. I. стр. 103—104.

³⁶ Уо.

³⁷ Kriegsarchiv. Neue Feldakten. K. u. k. 2. Op. Armeekommando, 516. Fasc. 72. lap. (Jelentés az antantbarát kadeteknek a hadifogoly politikájáról Kijevben.)

— ahol kozák uralom volt, ott egyikünk sem mutatkozhatott, nehogy lássák, hogy hadifogoly szállítmány is van a vonaton, mert kiszállítottak volna. Szentpétervárott 2 hétig, vagyis a német támadásig szabadon járhattunk, úgy a nép, mint a vörösgárda szívesen fogadott...³⁸ Ugyanerről és hasonlóan ír visszaemlékezésében, amely a Sarló és Kalapács című folyóiratban jelent meg, Király József is: „... Az októberi forradalomról idejekorán és jól informáltak bennünket a tömegesen hazaérkező frontbeliek. A kozákság az októberi forradalom lényegét igyekezett titokban tartani a foglyok előtt, akiknek a száma meghaladta a 150-et a faluban. A községben a szovjet uralmat még nem ismerték el; az összes hivatalok és hivatalos közegek még 1918-ban is cári jellegűek voltak. Megkezdődött a foglyok között a mozgalom: egyenlő munkabért az orosz munkásokkal, szabad mozgási engedélyt, stb. A hatóságok részéről megkezdődött a represszió. A foglyok tömegesen hagyták ott a falut és tömegesen mentek be a városba (Jejszk), ahol a forradalmi bizottság egy nagy kaszárnyát bocsájtott rendelkezésükre. Így kerültem én is be a városba négy társammal együtt éjjel, szökve, 1918 februárjában...³⁹

Az ipartelepeken, a bányásztelepüléseken, ahol erős forradalmi szervezetek működtek, felszabadították a hadifoglyokat. Életrajzában Eröss Miklós, ma Csernyigovban élő veterán, internacionalista leírja, hogy 1917 őszén a bányász vörösgárdisták a hadifoglyokkal együtt birtokba vették az Alekszandrov—Grusevszkij-i (ma Sahti-i) bányákat. Kalegyin kozákjai azonban megszállták a vidéket és megfosztották a hadifoglyokat is a kivívott szabadságuktól. Eröss és a többi hadifogoly társa Lihajára ment, ahol 1918 januárjában beléptek az ottani gyárban szerveződő vörösgárdista osztagokba. A magyar hadifoglyokból egy 150 harcost kitevő külön osztagot alakítottak.⁴⁰ Hasonlóképpen hadifogoly vörösgárdista osztagok alakultak más bányákban, gyárakban, vasúti csomópontokon, amelyeknek jelentős szerepük volt abban, hogy 1917 decemberének közepén Mariupolj—Juzovka—Jásznovitaja—Debalcevo—Kámenszkája vonalában kialakult az arcvonal, amelynél északabbra Kalegyin és Kornjilov csapatai csak nagyobb erőfeszítés árán jutottak.

A harcok váltakozó sikerrel folytak. Hol a vörösgárdisták támadtak, hol a kozákok. A Vörös Gárda hadműveletei azonban ekkor a gyakori nagyfokú veszteségek mellett tartós sikereket még nem hoztak, s nem egyszer területfeladást és visszavonulást követelt.

A jasznovitajai vörösgárdisták, akiknek soraiban jelentős számban harcoltak hadifoglyok is megrohmozták a kozákok támpontjait és egészen Makejevkaig törtek előre. Lendületet támadásuk futásra készítette az ellenforradalmárokat.⁴¹ Az előnyomulást támogatták a kalgyenisták által megszállt bányák munkásainak felkélései.

Az erőviszonyok azonban még ekkor, 1917 végén és 1918 elején a katonailag szervezettebb ellenforradalmi kozák és tisztii csapatoknak kedveztek. Az

38 HIL. HM. eln. 1/a. osztály 1918. 1. tétel, 602890. alapsz. 65. lap. 23. pótzászlóalj 1918. május 27. (A hadnagy a forradalommal nem nem szimpatizált).

39 *Király József*: A jejszki ellenforradalom és harcaink a kubányi kozákság ellen. Sarló és Kalapács, 1933. 1. sz. 75—77. o. — Hasonló képet rajzol a hadifoglyok dél-oroszországi helyzetéről Kovács Doboczký Antal: „Egy kisebb földbirtokosnál dolgoztunk öten magyarok, egészen 1917 december végéig, mit sem tudva a februári forradalomról. Sőt még az október-ről sem. A földbirtokos kozák volt, valamint a környékbeli lakosság is kozákokból állott. Ezért volt lehetséges bennünket annyira elszigetelni, hogy a forradalomról szóló hírek sem a hadifoglyokhoz, sem a többi mezőgazdasági munkáshoz nem jutott el...” Közben megismerkedtem a faluban azzal az asztalossal, aki a helyi szovjet elnöke lett... A szovjet megalakulása után a foglyok sokan bementek Jejszkbe, ahol beléptek a Vörös Gárdába. (*Kovács Doboczký Antal*: Visszaemlékezéseim a polgárháborúról. Sarló és Kalapács, 1932. 2. sz. 57. o.)

40 HIL. *Eröss Miklós* orosz nyelvű önéletrajza 1—2. o. (Jelzet nélkül — rendezés alatt).

41 *Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей. Москва-Харьков, 1929. стр. 158.*

utóbbiak éppen Jasznovitaja körzetében vetettek harcba nagy erőket. A bányásztelepülés többször gazdát cserélt. A harcba bekapcsolódtak Makejevka, Juzovka és más városok, körzetek vörösgárdistái is. Az itt összpontosított forradalmi csapatok soraiban kínai munkások és magyar hadifoglyok is harcoltak. Zvjágin, a harcok egykori résztvevője, meleg szavakkal emlékezik meg az osztag állományába tartozó magyar géppuskásokról: „... Kiváló géppuskásoknak bizonyultak. Sokszor rohantak rájuk ordítva, kardjukat villogtatva a kozák századok, s nem egyszer húzták be a nyakukat a pontosan találó géppuskatűz hatására.

Estefelé a bekerítés veszélye fenyegetett. Miután százhusz embert veszítettünk, Visnyákov, Polupánov elhatározták, hogy az osztagot kivonják a harcból. Erről szóltak az egyik magyarnak. Az rövid ideig tanácskozott övével, odakúszott Polupánovhoz és közölte, hogy a géppuskások maradni akarnak és fedezik a visszavonulást.

A kőfedezék mögül a harcosok rejtve és elővigyázatosan egymás után a vízmosáshoz kúsztak hátra. A kozákok újból roh amoztak. Hátuk mögött felkelepeltek a géppuskák. Sokáig és szünet nélkül lőttek.

Csak később tudtuk meg, hogy a géppuskások milyen bátran viselkedtek. Egy sem hátrált meg, egyik sem vonult vissza. Mind életét veszttette. Mindmáig sajnálom — fejezi be Zvjágin a magyar vörösgárdistákról szóló emlékeit —, hogy emlékezetem nem őrizte meg a munkásosztály boldogságáért, az igaz ügyért elesett magyar testvérek neveit.⁴² Elismerő szavakkal méltatja Borscsevszkij is, a kor egyik szovjet történész szakértője a Donyec- és krivojrogi-medence munkásosztályának és szovjetjeinek az októberi forradalomban betöltött szerepéről szóló kétkötetes munkájában a magyar internationalista hadifoglyok szerepét a munkáshatalom kivívásáért és megszilárdításáért folyó harcban.⁴³

Szóda Gyula mint bányász Sahtnáján dolgozott. Írásában, amely 1931-ben jelent meg a Sarló és Kalapács hasábjain, megemlékezik a hadifoglyoknak Kalegyin kozákjai ellen vívott harcáról:

„A tárnában dolgoztam 1917 októberéig — írja. — Részt vettem a felkelésben és a kozákok elleni fegyveres harcban. Ezekben a bányákban és környékükön olyan erősek voltak a kozákok, hogy széjjelverték bennünket és újra vissza kellett mennünk a tárnákba, de 1917 decemberi harcainkban a kozákok és fehér tisztek ellen már több eredményt értünk el.

Ezekben a felkelésekben résztvett a hadifoglyok minden nemzetisége, de legerősebben a magyarok.

Körülbelül másfél hónapig nem voítam a bányákban, de a menekülő bányászok elbeszéléseiből tudtam, hogy a rájuk támadó kozákok kegyetlenül elbántak velük azért, hogy elvegyék a hadifoglyok kedvét a forradalomban való részvételtől. Közülük senki sem tudott menekülni.⁴⁴

A szovjet kormány mihelyt az ipari központokban, Petrográdon és Moszkvában megszilárdult a szovjethatalom, mozgósította a rendelkezésre álló katonai erőket Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen, s mindent megtett annak érdekében, hogy mielőbb likvidálják az ellenforradalomnak ezt a fő gócpontját.

42 И. П. Завягин: От царского солдата до солдата революции. — Рассказы о военных днях. Воспоминания старых большевиков Донбасса. Сталинское областное издательство. 1957. стр. 151—153. Az 1917-ben és 1918 elején Ukrajna és Dél-Oroszország területén harcoló vörösgárdista magyarok nevei alig ismertek. A német és osztrák-magyar intervenció következtében megsemmisültek azok az iratok, amelyek alapján ez megállapítható volna. Sok írásos dokumentum ebben az időben nem is keletkezett, mivel a Vörös Gárda az okmányolásra túl nagy gondot amúgy sem fordított.

43 В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепрпетровск, 1962. стр. 133—134.

44 Szóda Gyula: Emlékezés a polgárháborúra. Sarló és Kalapács. 1931. 3—4. sz. 82. o.

A Népbiztosok Tanácsának 1917. november 28 (december 11)-án a dolgozókhöz és kizsákmányoltakhoz intézett felhívásában határozottan kijelentették, hogy a szovjet kormány nem teszi le a fegyvert „a kadet párt és annak kalegyinista csapatai előtt.”⁴⁵ Felszólította a forradalmi munkásokat, parasztokat, tengerészeket, katonákat, kozákokat, hogy támogassák ezt a harcot. A Pravda november 18 (december 1)-i száma közölte, hogy Petrográdról öt ezredet vezényeltek Kalegyin ellen.⁴⁶ Ezt követően a helyi vörösgárdisták külön osztagokat különítettek ki, melyeket hamarosan el is szállítottak a frontra. Észak- és Közép-Oroszországból, vagy az orosz vörösgárdisták századaikhoz csatlakozva, vagy külön internacionalista osztagot alakítva — s ez volt a ritkább esett —, viszonylag elég sok hadifogoly ment délre, hogy fegyverrel a kézben harcoljon az ellenforradalmárok ellen. Lapjelentés szerint 1918 januárjában 2000 internacionalista volt hadifogoly érkezett a csisztyakovi körzetbe.⁴⁷ Az osztrák—magyar hadügyminisztérium 10. osztályához 1918. február 18-án befutott egyik jelentés arról számol be, hogy a kosztromai kormányzóság Buj nevű városából 1000 vörösgárdistát fegyvereztek fel és irányítottak Dél-Oroszországba Kalegyin csapatai ellen. Ezek közül körülbelül 400 osztrák—magyar felfegyverzett hadifogoly volt.⁴⁸ Elindulásuk előtt a foglyokat orosz egyenruházattal látták el,⁴⁹ s ezért külsőleg nem különböztek a többi vörösgárdistától. Osztrák—magyar és német egyenruhában viszonylag kevés hadifogoly harcolt, hisz a fogság ideje alatt azok többnyire elhasználódtak. Külső megfigyelő számára azonban elsősorban ezek, a központi hatalmak egyenruháit hordó, felfegyverzett hadifoglyok tűntek fel, akik csak töredékét jelentették a ténylegesen fegyveres szolgálatot teljesítő internacionalistáknak.

1918 januárjában az erőviszonyok kezdtek megváltozni. Tömegesen tértek haza a frontról a kozák ezredek, amelyeknek katonái — elsősorban a szegényebb kozákok — már nem voltak hajlandók támogatni Kalegyin kormányát. A Népbiztosok Tanácsának a dolgozó kozákokhoz intézett 1917. november 25 (december 8)-i felhívásának⁵⁰ hatására a 35., 39., 41., 44., 46. és néhány más ezred katonáinak többsége elismerte a szovjethatalmat,⁵¹ s szembefordult az ellenforradalmi doni kormánnyal. Komoly jogi alapot jelentett Kalegyin parancsainak megtagadásához a központi szovjet kormány december 8 (22)-i dekrétuma. Ebben a Népbiztosok Tanácsa eltörölte a kozákok sajátos, történelmileg kialakult katonai kötelezettségét.⁵² Kalegyin háterszágában aktivizálódtak a nem kozák parasztok, s a fronton lévő kozák ezredekben erős erjedési folyamata indult meg.

1918. január 23-án Kamenszkáján megnyílt a kozák frontharcosok kongresszusa. Mintegy 46 kozák ezred küldte el képviselőjét a tanácskozásra, melyen a Donyec-medence, Rosztov és Moszkva munkásai is képviseltették magukat. Podtyelkov, kozák őrmester elnökletével megalakították a doni kozák kerület forradalmi-katonai bizottságát, mint a „Kozák Körzet” szovjet ellenkormányát. Podtyelkov ultimátumot intézett a doni katonai kormányhoz, hogy adja át a hatalmat. Kalegyin válaszul parancsot adott Csenyecov ezredesnek, hogy foglalja el Kamenszkáját⁵³ s kergesse szét a forradalmi-kato-

45 Декреты Советской власти. т. I. М. 1957, стр. 166.

46 Документы по истории гражданской войны в СССР. т. I. М. 1941. стр. 38.

47 Приазовский край, № 24. 1 февраля 1917 г.

48 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 5389. cs. 47. pall. 3. i. (Báró Slatin jelentése 1918. január 11-i újsághír alapján.)

49 Уо.

50 Декреты Советской власти. т. I. М. 1957, стр. 156—159.

51 История гражданской войны в СССР. т. 3. М. 1957, стр. 47—48.

52 Декреты Советской власти. т. I. М. 1957, стр. 198—199.

53 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922, стр. 219.

nai bizottságot. A kozák csapatok felbomlását Kalegyin nem volt képes elhárítani. Egymás után tagadták meg a parancsot a kozák ezredek, s ha nem is álltak át nyíltan a vörösök oldalára, többnyire semleges magatartást tanúsítottak. Az első adandó alkalommal hazaszéledtek. A doni kerület lakosságának 48⁰/₀-át kitevő nem kozák parasztsága elégedetlen volt a kozák kormány politikájával, s ezek képviselőinek a bevonása sem segített. A parasztok egyre határozottabban követelték a kozák földek teljes felosztását. A népesség 10—11⁰/₀-át kitevő ipari munkásság szervezkedett, felkeléseivel alapján veszélyeztette Kalegyin csapatainak hátszágát.⁵⁴

Antonov-Ovszejenko, az ukrán Központi Rada és Kalegyin ellen harcoló szovjet csapatok parancsnoka, miután az erőviszonyok a szovjetek javára billentek, a fő csapást 1918 január elején a Donyec-medencéből kiindulva tervezte mérni azzal a határozott céllal, hogy a déli irányú vasúti fővonal birtokbavételével és annak megtartásával elvágja a Központi Rada és Kalegyin csapatait, megakadályozza azok közvetlen együttműködését. A fő csapás iránya Rosztov és Lihaja volt.⁵⁵

Január 8-án Jegorov hadoszlopa, mely Közép-Ukrajnában harcolt, parancsot kapott, hogy vegye birtokba a déli vasútvonalat, nyújtson segítséget a jekatyerinoszlávi és az alekszandrovszki vörösgárdistáknak a Rada csapatai ellen vívott harcban, töltsen fel alakulatait az útjába eső helységek vörösgárdistáival, akadályozza meg a kozák szerelvényeknek a Don-vidékre történő összpontosítását, szigorúan ellenőrizze az Ukrajna és a Don-vidék közötti forgalmat és tisztítsa meg a Krimbe vezető utat.⁵⁶

Az ellenforradalmi doni kozákok és az önkéntes hadsereg ellen tevékenykedő szovjet csapatok négy irányból koncentrikusan támadtak. A cél Rosztov és Novocserkaszk elfoglalása volt.

Sziversz hadoszlopa Taganrog és Rosztov irányában nyomult előre. A bányászok felkelésére támaszkodva gyors sikereket ért el, s január 7-én elfoglalta Jasznovitáját és Makejevát. Miután 10-én Csernyecov ezredes ellenforradalmi alakulata rajtaütött Debalcevon, Sziversz visszavonult Makejevka körzetéből. Hamarosan ismét felszabadult Makejevka és Hanzsenszkája, s Sziversz oszlopa visszaszorította Orlov tábornok és Kutyepov ezredes alakulatait. Megkezdte a támadást Taganrog irányában. Január 25-én elérte Matvejev Kurgánt, majd a következő nap Rjazsnoje állomást. 29-én Nyeklinovkánál az önkéntes hadsereg erős ellenállásába ütközött és Amvroszjevskájára vonult vissza.⁵⁷

A tiszti alakulatok és a kozákok közötti ellentétek miatt az önkéntes hadsereg parancsnokságát Novocserkaszkból Rosztovba tette át, s elsősorban Sziversz hadoszlopának feltartóztatására összpontosította erőit. Rosztovban és Taganrogban a nagyszámú bolsevik érzelmű munkásság komoly ellenforradalmi erőket vont el a frontról.

Gyenyikin könyvében leírja, hogy a rosztovi burzsoázia csak bizonyos pénzösszeggel járult hozzá a helyőrség felállításához, a szovjet, mensevik és eszer tagjai a munkanélküliek felfegyverzésével kívánták megoldani a kérdést. Az utóbbiak bolsevik érzelműek lévén, nem voltak hajlandók az ellenforradalmárokat támogatni. Végül az „önkéntes hadsereg”-be csak gyerekek jelentkeztek.⁵⁸

Január 30-án Taganrogban munkásfelkelés robbant ki, mely össze volt

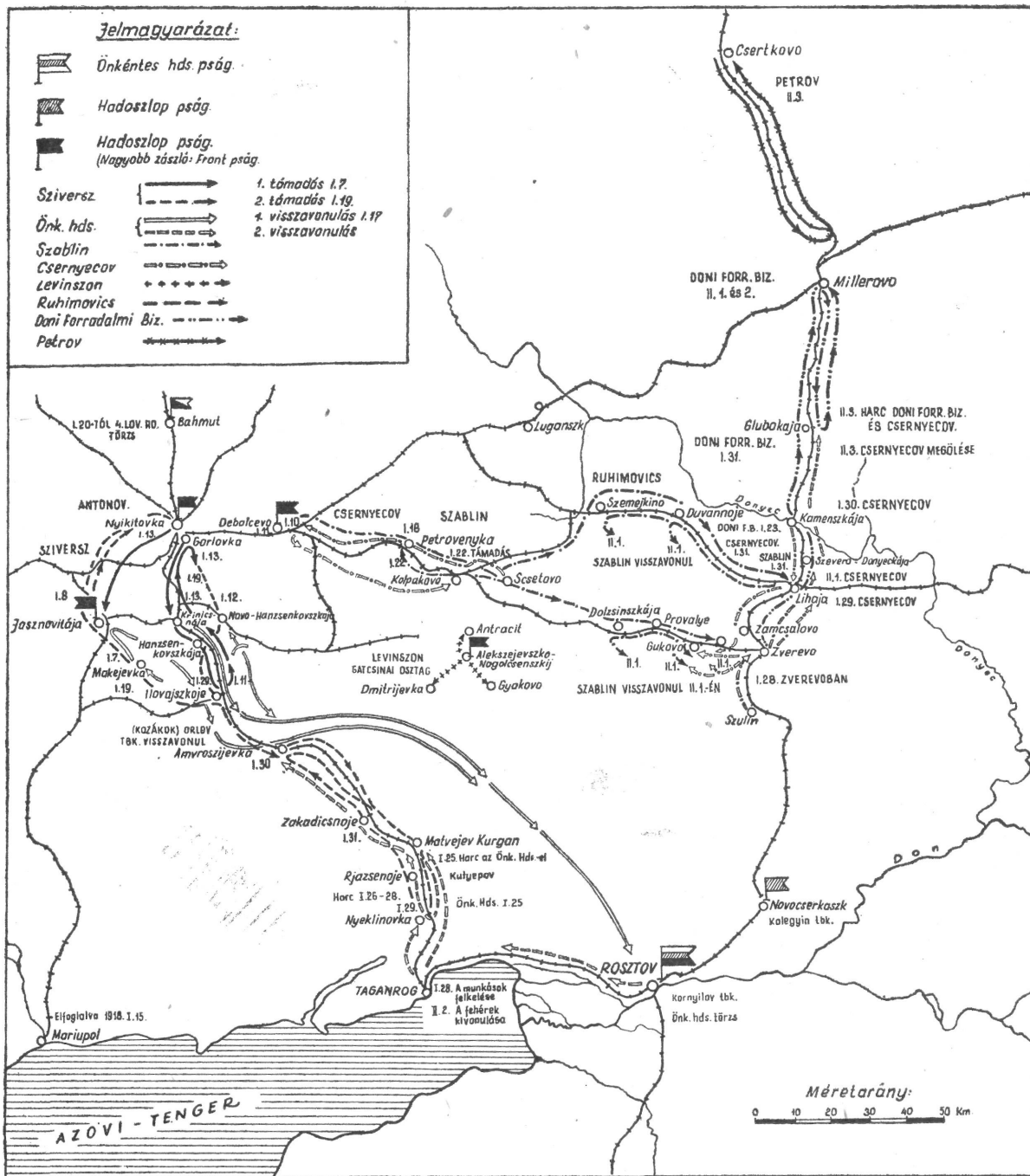
54 I. m. 171. o.

55 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 98.

56 Уо.

57 A hadműveletek leírásánál Antonov-Ovszejenko idézett munkáját vettem alapul.

58 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 216—217.



A szovjet csapatok támadása a Donyec-medencében. Sziversz, Szablin, Petrov és a Doni Forradalmi Bizottság. 1918. I. 20.—II. 3

(Antonov—Ovszejenko adatai alapján)



hangolva Sziversz előrenyomulásával. Több napig tartó utcai harcok után a fehérek, a tiszti iskolások és két tiszti század február 2-án kitörték a városból, s komoly veszteségek árán Marcevo irányában vonultak vissza.⁵⁹ Lapjelentés szerint mintegy 1200 hadifogoly internacionalista vett részt a városban és környékén folyó harcokban. Taganrog felszabadulása komoly segítséget jelentett Sziversznek, aki az erősítések beérkezése után ismét támadásba lendült és február 6-án elfoglalta Matvejev Kurgánt. Az itt lefolyt csatában Kalegyin csapatai súlyos veszteséget szenvedtek.⁶⁰ Másnap Antonov megerősítésként Sziversz rendelkezésére bocsátotta a 3. vjazmai lett ezredet (400 gyalogos), a 13. nehéz tüzérosztály két ütegét, a 18. szibériai lövészezredet.



R. F. Sziversz (balról a negyedik) frontszakaszparancsnok a Kalegyin elleni arcvonalon

Ezen kívül a központi vezérkar 2 század pótlást küldött az 1. donyeci forradalmi ezred részére, valamint egy német hadifoglyokból álló századot (100 ember és 4 gépfegyver).⁶¹

Sziversz előnyomulása alkalmával a fehérek terroruralma alól felszabadult hadifoglyokból is toboroztak önkénteseket. Ez az osztrák—magyarok között nagyobb, a németek között viszont kisebb eredménnyel járt. A rosztovi dán konzul jelentése szerint a várost elfoglaló bolsevik csapatok között 1700 hadifogoly volt.⁶² Sziversz parancsnoksága alatt levő csapatok ekkor összesen kb. 10 000 lővérszóból, 1000 lovasból, 42 lövegből és 2 pánclívonatból áll-

⁵⁹ В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924, стр. 215—216.

⁶⁰ I. m. 226. o.

⁶¹ I. m. 227. o.

⁶² HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 62. pall. 63. pall. 3-i.; Kriegsarchiv. Prä. K. u k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 28734. Blg. 2.

lottak. Néhány, még ma is élő veterán vörösgárdista, a Rosztov körül folyó harcokban részt vevő hadifoglyok számát többezer főre becsüli.⁶³

A második szovjet hadoszlop parancsnoka Száblin, aki baloldali eszer volt, azt a feladatot kapta, hogy törjön előre a vasútvonal mentén és vegye birtokába a fontos vasúti csomópontot, Lihaját, majd a továbbiakban támadjon Novocserkaszk irányában. Száblin csapatainak a létszáma a harcok folyamán változott. 1918 január végén megközelítőleg 7000 lövészből és lovasból állt, és 80 löveggel, valamint 2 páncélvonattal rendelkezett.

Száblin csapatainak soraiban harcolt többek között az a 150 magyar hadifoglyból álló osztag, amelybe Eröss Miklós, az Asztrahányi internacionalisták későbbi zászlóalj parancsnoka is belépett.⁶⁴

Csernyecov ezredes 1918 januári rajtaütése után Száblin visszafoglalta Debalcevet. 19-én birtoka vette Petrovenykát, 9-én elérte Seglovot és Kolpakovot, 30-án Zemcsalivot, 31-én Lihaját.

Február 1-én Száblin alakulatai Csernyecovtól vereséget szenvedtek és két irányban Észak-Nyugat felé visszavonultak.

A harmadik szovjet hadoszlop Petrov volt ezredes parancsnoksága alatt Voronyezs irányából nyomult előre.⁶⁵ Egyesült a Doni Forradalmi Katonai Bizottság csapatával, amely egy lovasdandár erejének felelt meg. Feladata az volt, hogy Kamenszkáján keresztül törjön előre Lihajáig, s itt egyesüljön Száblin alakulataival, majd folytassa előnyomulását Novocserkaszk irányában.

Csernyecov ezredes ellenforradalmi osztaga Lihajából kiindulva folytatta támadását s február 2-án kiszorította a Doni Forradalmi Katonai Bizottság alakulatait Kamenszkájáról és Glubokajáig tört előre. Itt egy igen véres ütközet folyt le, melyben a forradalom oldalára állt kozák ütegek, a 44. és 27. kozák ezredek teljesen szétverték Csernyecov osztagát.⁶⁶ Mintegy 40 tiszt és tisztiiskolás esett fogságba, köztük Csernyecov ezredes is, akit szökési kísérlet közben megöltek. Az elszenvedett vereség súlyos csapást jelentett az ellenforradalmi erőkre, s meggyorsította a kozákság körében a bomlási folyamatot.

Feruar 11-én Kalegyin összehívta a doni kormány tagjait s kijelentette, hogy a fronton egyre kevesebben hajlandók védelmezni a doni kerületet. Javasolta a kormány lemondását. „Helyzetünk kilátástalan — mondta —, a lakosság nemcsak nem támogat bennünket, hanem ellenségesen viselkedik irányunkban. Erőnk nincs és az ellenállás értelmetlen...”⁶⁷ Még aznap főbelőtte magát.

Már 1918 elején világossá vált, hogy az ellenforradalmi terveket következetesen csak a nagyrészt tisztekből és tisztii iskolásokból álló 3—4000 főt számláló „önkéntes hadsereg” hajlandó szolgálni. A 15 milliós cári orosz hadsereg felbomlott, s sem a szovjethatalom, sem a fehérek részére nem képviselt olyan katonai erőt, amelyre polgárháborúban huzamosabb ideig számítani lehetett volna.

A Központi Rada csapatai vereséget szenvedtek és feladták Kijevet, a román királyi hadseregen, a lengyel és a csehszlovák hadtesten kívül az ellenforradalom más katonai erővel európai Oroszországban nem rendelkezett.⁶⁸

Alekszejev tábornok, aki Kornijilovvai együtt szervezte az „önkéntes had-

63 Bencze Gábor, Ibler Alajos, Mohácsi Lajos szóbeli visszaemlékezése alapján.

64 HIL. Internacionalista gyűjtemény. Eröss Miklós visszaemlékezése (oroszul) sz. n. 2. o.

65 Petrov hadoszlopához csatlakozott hadifoglyok számáról nincsenek adataink.

66 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924, стр. 232—234.

67 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922, стр. 220.

68 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922, стр. 212—213.

sereget”, 1918. február 9-én levélben fordult a kijevi francia misszió vezetőjéhez.⁶⁹

Ebben esetelte az orosz ellenforradalmárok reménytelen helyzetét, hogy a bolsevikok révén felvilágosított doni és tyereki kozákok megtagadják a harcot.

„Az erők egyenlőtlenek azonban — írja Alekszejev tábornok — és segítség nélkül Oroszország és a szövetségesek közös kárára kényszerítve vagyunk a politikai és hadászati szempontból fontos doni területet elhagyni. Előre látva a dolgok ilyen kimenetelét, én régen reménytelenül sürgettem a hozzájárulását, hogy irányítsák a Don-vidékre — ha nem is az egész csehszlovák hadtestet, de legalább egy hadosztályt. Ez elég volna ahhoz, hogy folytassuk a harcot és szervezzük az önkéntes hadsereg további alakulatait. Azonban, sajnos, a hadtest haszontalanul és feladat nélkül Kijev és Poltava közelében helyezkedik el, és mi pedig elveszítjük a doni területet. Egy erős hadosztálynak az összpontosítása tüzéséggel együtt Jekatyerinoszláv—Alekszandrovszk—Szinjelnikovo körzetében már közvetett segítséget jelentene nekünk... Az egész hadtest — azonnal nagyarányú feladat megoldását tenné lehetővé. Ismerve az Ön befolyását Maxa úrra és általában a csehekre, Önhöz fordulok azzal a kéréssel, hogy tegyék meg az általam megfogalmazott elhatározást. Lehet, hogy ez még nem késő.”⁷⁰

Alekszejev, a cári hadsereg egykori nagyhatalmú vezérkari főnöke, aki hadseregekkel tervezett és rendelkezett, addig süllyedt, hogy politikai és katonai elképzeléseinek sorsát egy, az Osztrák—Magyar Monarchia hadifoglyaiból alakult csehszlovák hadosztály rendelkezésére bocsátásától tette függővé.

A francia misszió azonban nem teljesítette Alekszejev kérését, mivel a várható német támadás elhárítása érdekében akkor katonai vonatkozásban közeledés volt a bolsevikok, az antant-megbízottak és a csehszlovák hadtesttel rendelkező Csehszlovák Nemzeti Tanács között.

A doni kozák vidék sajátos képviselői szervének, a „Nagy kör”-nek Kalegyin öngyilkossága után, február 17-én kellett volna megnyílnia Novocserkaszokban. Azonban a csak a kozák kulákságot képviselő küldöttek érkeztek meg, ezért a „Nagy kör” helyett hivatalosan csak egy „Kis kör” ült össze február 18-án, mert a megérkezett küldöttek a képviselők $\frac{1}{5}$ -öd részét tették ki. A „Kis kör” megválasztotta Kalegyin utódját, Nazarov tábornokot, aki a 17 évesektől kezdve fegyverbe hívott minden kozákot.⁷¹ Olyan politikusok, mint a kadet párti Miljukov, Sztruve és Trubeckoj herceg, Novocserkaszokban és Rosztovban várták a számukra kedvező fordulatot, amely azonban az ellenforradalmi erők teljes hadászati és hadműveleti bekerítése következtében már lehetetlenné vált.

A rosztovi és a novocserkaszki ellenforradalmi sajtó a bolsevikok elleni uszításban felhasználta azt a tényt, hogy a szovjet csapatok soraiban hadifoglyok is harcoltak. Különösen a német hadifoglyok szerepét nagyította fel a burzsoá sajtó. A „Volnij Don” (Szabad Don) című novocserkaszki hivatalos lapban olyan közlemények jelentek meg, hogy a „kozákság” ellen átöltözött német katonák harcolnak és az egész hadműveletet a német vezérkar tisztjei irányítják. Az újság egy másik cikkében elismeri, hogy a doni ellenforradalmi erőket hadászati lág bekerítették, de azzal vigasztalja olvasóit, hogy ez még nem jelent harcászati bekerítést.

⁶⁹ Документы по истории гражданской войны в СССР. Под ред. И. Минца и Е. Городецкого. т. I. М. 1941. стр. 45—47.

⁷⁰ I. т. 46—47. о.

⁷¹ А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 220.

„Sőt a hadászati bekerítés még kedvező is számunkra — írja a hivatalos lap katonai szemleírója —, mi teljesen megőrizzük a kezdeményezést és bármely irányban csapást mérhetünk az ellenségre. A támadó németek és lettek nem félelmetesek a doni kerület kozákjainak, akik nagy lelkesedéssel sietnek saját Donuk megsegítésére.”⁷² A kozákok lelkesedése, de ereje is hiányzott már ahhoz, hogy megfordíthassák az események irányát.

Annak az állításnak a tarthatatlanságát, hogy a hadműveleteket a német vezérkar tisztjei irányították volna,⁷³ maga Gyenyikin is elismeri — aki pedig végig az antanthatalmak híve volt —, amikor Bruszilov tábornoknak és más katonai szakembereknek a szovjethatalom iránti lojális magatartásáról ír.⁷⁴ Kénytelen elismerni, hogy a bolsevik párt katonai vezetése szak szempontból is helyes és következetes volt, s nagymértékben támaszkodott az orosz katonai szakemberek véleményére.

„Eltekintve a bolsevik osztagok tevékenységének látszólagos rendszertelenségétől, azok általános irányításában érezhető volt a régi Sztávka (az orosz fővezérkar — J. A.) keze és a meghatározott hadászati terv. Ez abban állott, hogy a vasúti csomópontok és vonalak birtokba vétele útján elválasztani Ukrajnát és a Dont, s ezzel elvágni köztük az összeköttetést, valamint a Don utánpótlását: ezután — egyidejű támadással elfoglalni az újonnan kialakított adminisztratív központokat Kijevet, Rosztovot (Novocserkaszkot). A Don ellen többek között azért, mert katonapolitikai jelentősége mellett nagy gazdasági jelentőségű is volt, midőn elzárta a gabonához, a szénhez és az olajhoz vezető utat. A támadást koncentrikusan kellett folytatni Harkov, Voronyezs, Caricin és (a sztavropoli) Tyihoreckája irányából. Ukrajna eleste után az első iránynak⁷⁵ volt a legkomolyabb jelentősége, különösen olyan szempontból, hogy ide összpontosították a központhoz leghűségesebb és legmegbízhatóbb csapatokat.”⁷⁶

Antonov-Ovszejenko túlzásnak minősítette a forradalmi csapatok soraiban harcoló német hadifoglyok számáról és szerepéről szóló burzsoá újsághíreket,⁷⁷ viszont nem nyilatkozott az osztrák—magyar hadifoglyok számáról és arányáról. Ez felveti annak a szükségességét, hogy a burzsoá sajtó híreit differenciáltabban vizsgáljuk. A rosztovi és novocserkaszki lapok közvetlen harc- és ügynöki felderítés útján szerzett adatokat közöltek. Alapul vették még az arcvonalon átszökő ellenforradalmároktól nyert értesítéseket is. Nem vették azonban figyelembe egy igen fontos momentumot — amely nemcsak az antantbarát orosz sajtóra, hanem az amerikai, angol, francia konzuli és követi jelentésekre is jellemző —, hogy a hadifogoly internacionalisták nemzetiségi összetételét felületesen ítélték meg. A hadifoglyok zöme, ha belépett a Vörös Gárdába, orosz katonai egyenruhát viselt, s az orosz gárdistáktól csak a nyelvüket tekintve különböztek. Az osztrák—magyar hadseregben — a magyar honvédség kivételével — a vezényleti nyelv német volt. Meg kell jegyezni, hogy a közös hadsereg magyarországi kiegészítésű ezredeinek katonáin kívül, a honvédezzetek állományának egy része is kiképzést nyert a német vezényszavak teljesítésére. Néha órák, sőt percek alatt kellett a hadifoglyokat felfegyverezni és harcba vetni, így az orosz vezényszavak elsajátítására egyáltalán nem volt mód. Ennélfogva az osztrák—magyar hadsereg soraiból kikerült osztrák, cseh, magyar, szlovák, román, szerb, horvát, ukrán,

72 В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 227, 265.

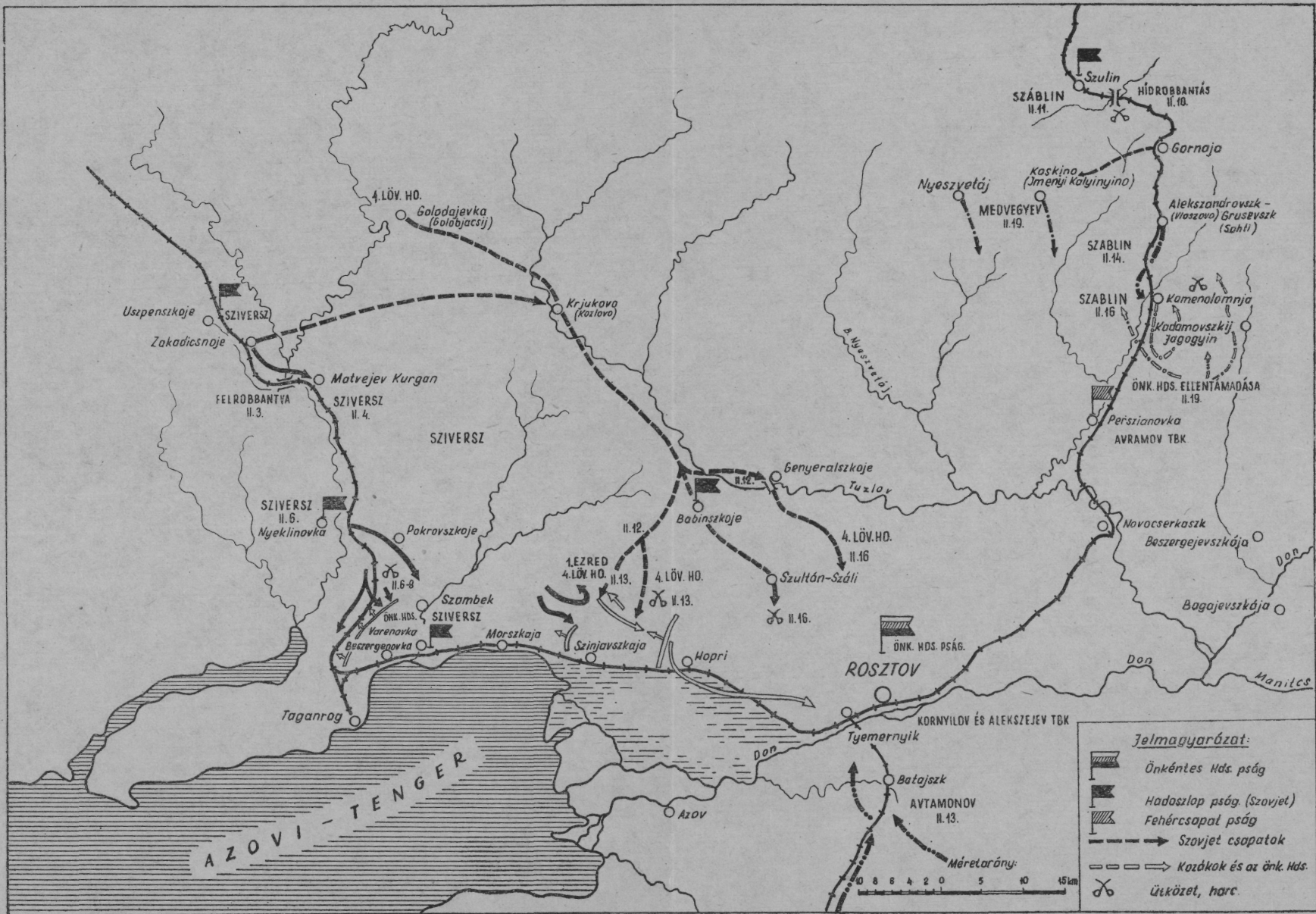
73 I. m. 227. o.

74 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 197—199.

75 Ebber az irányban Szivervsz hadoszlopa tevékenykedett, amelynek soraiban a legtöbb hadifogoly vörösgárdista harcolt.

76 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 211—212.

77 В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924, стр. 227.



Sziversz támadása Rosztov irányában. Szablin támadása Novocserkaszk irányában 1918. II. 16

(Antonov—Ovszejenko adatai alapján)



lengyel hadifoglyok, akik a szovjethatalom támogatására fegyvert ragadtak — szakasz vagy századkötelékében —, német vezényszavakra meneteltek, tüzeltek stb. A különböző nemzetiségű hadifoglyok közötti érintkezés nyelve — a táborokban és a munkahelyeken — a német volt. Ez magyarázza azt, hogy az orosz ellenforradalmárok ügynökei és a szembenálló kozák és tisztai alakulatok akkor is német vezényszavakat hallottak a szovjet csapatok harca alkalmával, amikor és ahol birodalmi németek egyáltalán nem is voltak. Az orosz polgári sajtó, a konzulok, a német és osztrák—magyar felderítő szervezetek jelentéseinek kritikai feldolgozását megnehezíti az összefüggő szovjet források hiánya, s a visszaemlékezések gyakori egyoldalúsága.

*

Február elején a szovjet csapatok támadása tovább folytatódott.

Sziversz február 6-án elfoglalta Nyeklinovkát és a Taganrog-Rosztov vasútvonal mentén az „önkéntes hadsereg” csapataival állt harcban. Alárendelték a 4. lovashadosztályt, amely csapatainak balszárnyán nyomult előre.

Sziversz csapatainak jobbszárnya február 9-én elfoglalta Marszkját, 11-én Varenovkát. A 4. lovashadosztály 12-én átkelt a Donyec folyón a Tábornoki Hídon, s 16-án harccal elfoglalta Szultán-Szalit. Ezzel a Hopri előtt védekező ellenforradalmárok oldalába került. Kornyilov parancsot adott a visszavonulásra, Sziversz még aznap elfoglalta Hoprit, amely mintegy 10 km-re feküdt Rosztovtól.

Ebben az időben indult meg a szovjet erők negyedik hadoszlopának támadása is Avtomonov parancsnoksága alatt. Ehhez a hadoszlophoz az ún. caricini Dél-keleti Forradalmi Hadsereg katonái, vörösgárdisták, s a Tyihoreckájától Vlagyikavkázig húzódó vasútvonalon szerelvényeken lévő 39. gyaloghadosztály részei tartoztak.⁷⁹

Avtomonov lőszerhiány miatt csak február 14-re teljesítette a Rosztovtól 6—7 km-re dél-keletre lévő Batajszk elfoglalására vonatkozó parancsot. Gyenyikin szerint ez a szovjet alakulat mintegy 2500 gyalogosból és tüzérségből állott.⁸⁰ Két nap múlva a szovjet csapatok megkezdték Rosztov tüzérségi bombázását. Avtomonov alakulatainak balszárnyát és hátát a jejszki és más helységek vörösgárdistái biztosították, akik soraiban már ekkor több hadifogoly harcolt.⁸¹

Rosztovban az „önkéntes hadsereg” 4000 gyalogossal, 200 lovassal és 12 löveggel rendelkezett. Ezt az erőt kiegészítették Grekov, Szemiletov stb. „partizán”-osztagai, a gnyilovi, akszaji és sztarocserkaszki kozák druzsinák, Sziversz jelentős tüzérségi főlényrel rendelkezett, míg a fehéreknek kevés

⁷⁸ Erre a körülményre szóbeli visszaemlékezéseiben Varga Gyula altábornagy többször rámutat.

⁷⁹ В. Т. Сухоруков: XI Армия в боях на Северном Кавказе и Нижней Волге в 1918—1922 гг. М. 1961. стр. 12.

⁸⁰ А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 222.

⁸¹ А. Таманы-фэлсзигетен, Новороссиjszk, Jekatyerinodár körzetében a szovjethatalom védelmére jelentkező hadifoglyokból 1918 tavaszán és nyarán három internacionalista ezredet alakítottak, az abatovszki, az I. internacionalista és az egyesült internacionalista ezredet. A harcok folyamán elszenvedett veszteségek miatt az ezredék állománya annyira lepadt, hogy szeptember 22-én a három internacionalista ezredből egy internacionalista ezredet alakítottak. (A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltára, Moszkva. 244. fond. 1. leltár. 2. ó. e. 12. 22. lap.) A német vezérkar felderítő osztályának jelentése szerint az internacionalista ezredék 90%-ban osztrák—magyar és 10%-ban birodalmi német hadifoglyokból állottak, s a toborzással kapcsolatos agitáció 13 000 osztrák—magyar és kb. 2—3000 német hadifogolyra terjedt ki. (HIL, Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 35. pall. 15. i. — Kijev. 1918. VIII. 3. német nyelvű másolat.; Kriegsarchiv. Präs. K. u. k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 77496/3; A keleti hadsereg hazatérő csoportja vezetőjének, Kontz ezredesnek 1918. szeptember 13-án kelt német nyelvű jelentése.) — 1918 őszén az internacionalista ezredet nemzetiségi vöröskatonákkal töltötték fel, s állományában volt hadifoglyok már nemigen szolgáltak.

volt a lőszerük,⁸² s a bekerítés miatt utánpótlásra nem számíthattak. A munkások fékentartására Kornjilovnak komoly erőket kellett a városban tartania.

Sziversz a Tábornoki Híd (Tuzlovon) körzetéből a 4. lovashadosztály erőivel és Hopri körzetéből február 21-én indította meg a támadását Rosztov elfoglalására. A leghevesebb harcok Olimpiadovka és Kurenjevka tanyáknál bontakoztak ki. A szovjet nehéztüzérség a rosztovi téglagyárat lőtte, a könnyűütegek pedig Gnyilovszkáját. Másnap az említett községet Sziversz egységei elfoglalták.

Február 23-án Lenin a megindult német támadásra való tekintettel sürgette a hadműveletek befejezését és Antonov-Ovszejenkótól követelte, hogy még aznap foglalja el Rosztovot.⁸³

23-án este Sziversz csapatai leküzdötték a fehéreknek a téglagyár és Tyemernyik község külső bejáratánál kifejtett elkeseredett ellenállását. A nagy hidegben egymás után indított rohamokat a fehérek állásai ellen, s a harcban sok magyar hadifogoly is elesett. A rosztovi városi дума időközben küldöttséget menesztett Sziverszhez, hogy ne folytassa a város lövetését, mert Kornjilov csapatai ellenállás nélkül elhagyják a várost. Február 24-én este Rosztov már szilárdan a forradalmi csapatok kezében volt. Kornjilov visszavonulását sem a 4. lovashadosztály, sem Avtomonov csoportja nem tudta megakadályozni. Sziversz alakulatai viszont annyira fáradtak voltak a téli meneteléstől és a nehéz harcától, hogy képteleneknek bizonyultak az üldözésre.⁸⁴ Kornjilov csapatait és a kubányi ellenforradalmi erőket a német és osztrák—magyar csapatok támadása mentette meg a teljes szétzúzástól. mivel a szovjet kormány katonai erejének zömét az intervenció elhárítására kellett fordítania.

A Rosztov felszabadításában részt vett internacionalistákról, akiknek egyik parancsnokuk a magyar származású Lakatos⁸⁵ volt, így emlékezik meg a Welt-Revolution című lap: „1918. február 23-án vonult be a győztes Vörös Hadsereg Sziversz elvtárs vezetése alatt a Don menti Rosztovba, melyhez a Don-vidék északi területeinek szénbányáiból a hadifoglyok százai csatlakoztak.”⁸⁶

Tudunk arról, hogy a magyar hadifoglyok egyik parancsnoka Németh Antal zászlós volt, aki előzőleg egy Rosztov környéki szénbányában dolgozott.⁸⁷

A Rosztov felszabadításában részt vett hadifoglyok közül különösen nagy véráldozatot hoztak a magyarok. Azok a hadifoglyok, akik csak meghatározott feladatra, Kornjilov és Kalegjin leverésére vállalkoztak, Rosztovban leadták fegyvereiket.⁸⁸ Szabad emberek lettek, akik többnyire az első vonattal hazaindultak.

Rosztovban a fehérek alatt illegalitásban élő hadifogoly bolsevikok részt vettek az ellenforradalmárok hátbatámadásában, majd a város felszabadítása után osztagokat szerveztek, részben a rend fenntartása érdekében, részben a novocserkaszki kozákok leverésére. Mintegy 70 internacionalista in-

⁸² В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 255.

⁸³ Ленин *Művei* 36. köt. Budapest, Szikra, 1958. 494. o.

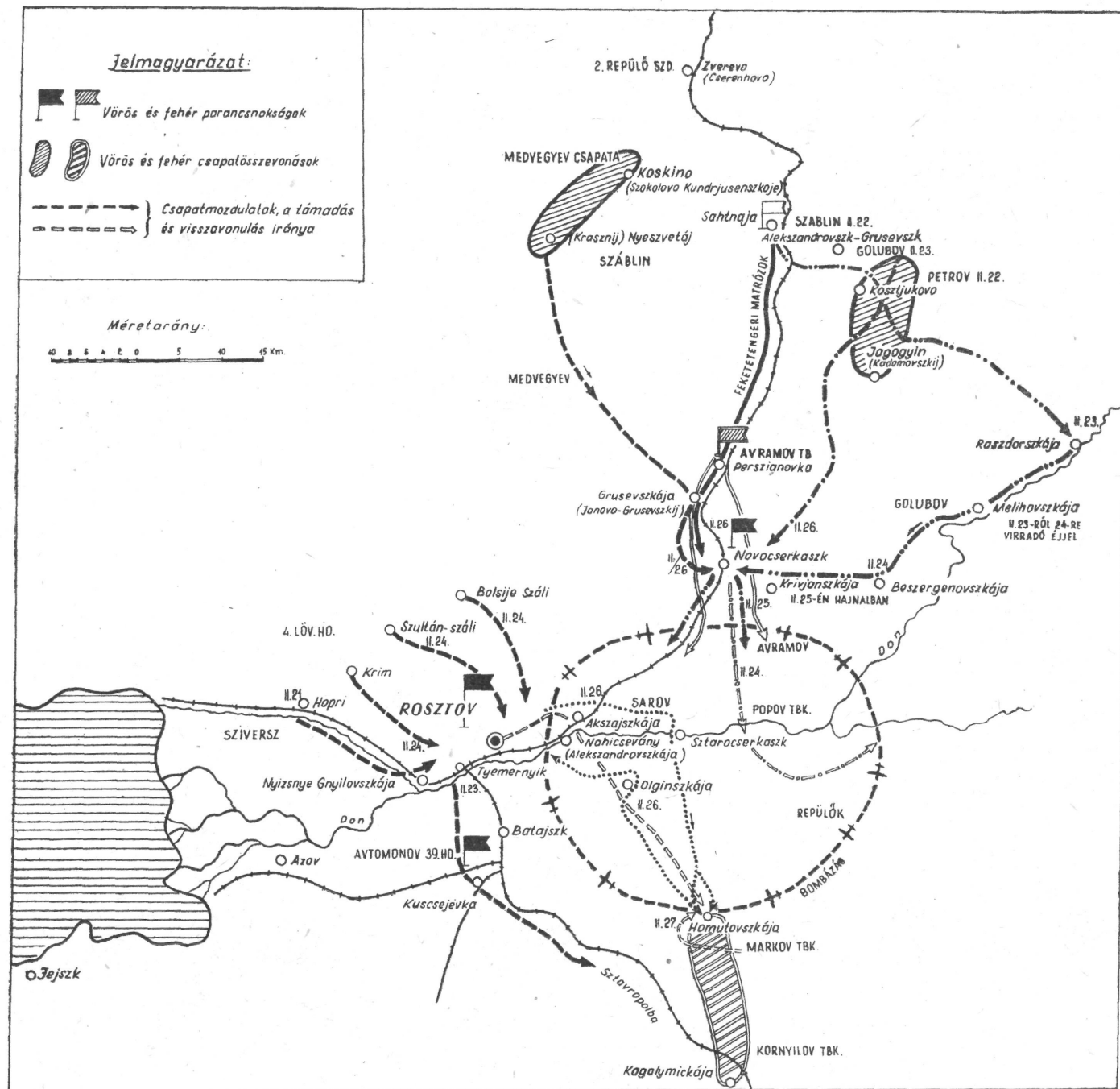
⁸⁴ В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 260.

⁸⁵ Л. И. Яковлев: Интернациональная солидарность трудящихся зарубежных стран с народами Советской России. 1917—1922. Изд. «Наука», М. 1964. стр. 96.

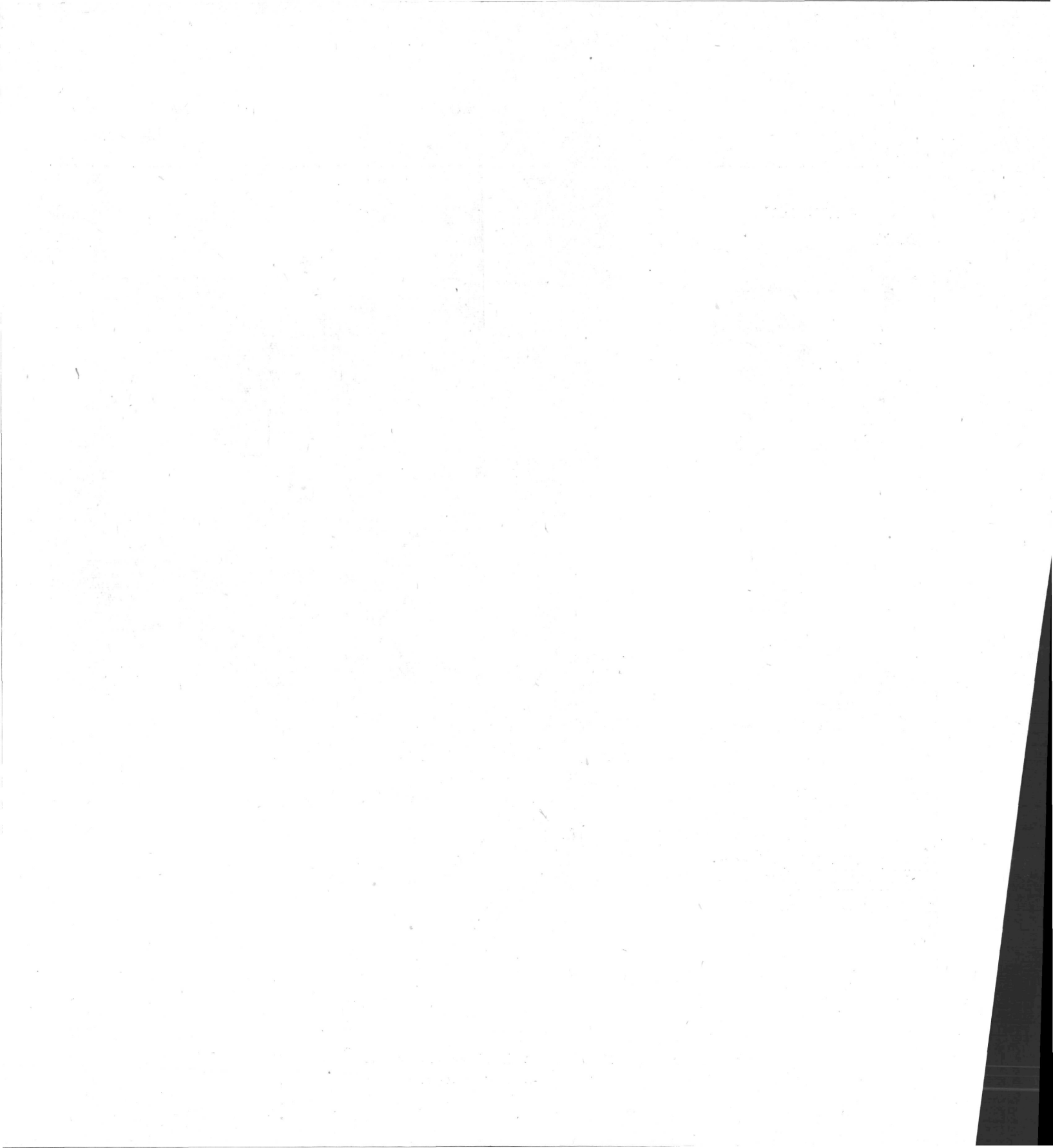
⁸⁶ Welt-Revolution ...

⁸⁷ Beacze Gábor, aki az októberi forradalom előtt egy ideig Rosztovban dolgozott, említést tett arról, hogy egy Varga nevű őrnagy is volt a felfegyverzett hadifoglyok között

⁸⁸ Több volt magyar hadifogoly, akik Rosztovnál harcoltak, egybehangzóan megerősítették az itt leirtakat. Néhányan még 1917 novemberében Poltava körzetében is harcoltak a csehszlovák büntetőosztagok ellen, majd — miután a csehszlovákok határozottabb formában semleges magatartást tanúsítottak, — részt vettek a Rosztov körzetében folyó harcokban. Rosztov elfoglalása után sokan leszereltek és hazatértek.

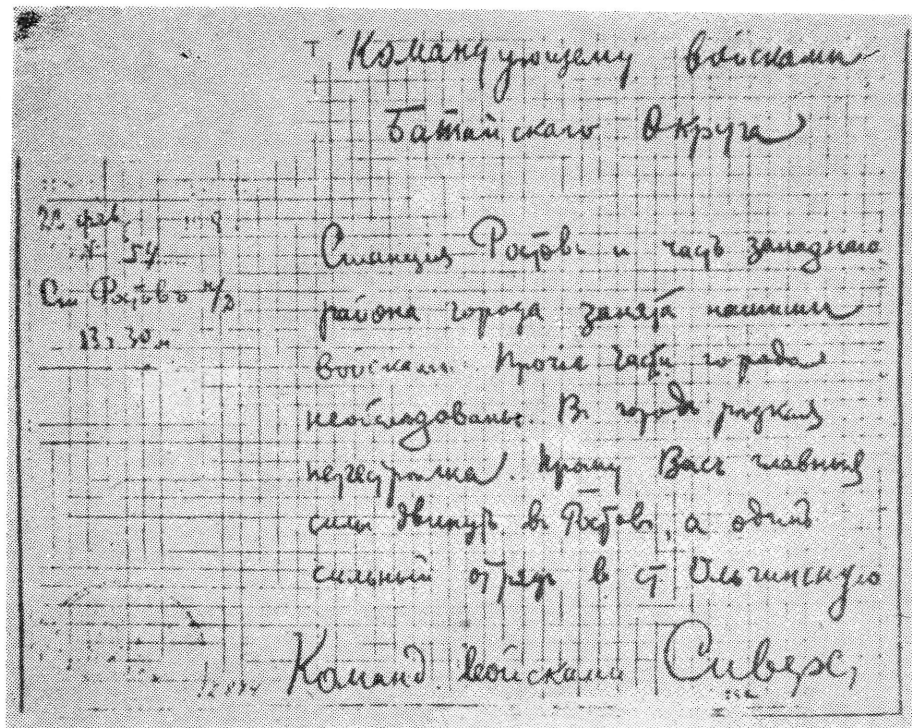


Rosztov elfoglalása 1918. II. 24-én és Novocserkaszk elfoglalása 1918. II. 26-án
 (Antonov—Ovszejenko adatai alapján)



dult ezek közül még február 25-én Novocserkaszkba.⁸⁹ Kornyilov üldözésében részt vett Simanovszkij osztaga,⁹⁰ melynek az állományába tartozott a német internacionalista század.⁹¹

Rosztovban és környékén Kornyilov kivonulása után a rend nem állt azonnal helyre. A városban és környékén még napokig — különösen éjjel — erős lövöldözések folytak.⁹² A burzsoázia ellenállásának letörésében tevékenyen



R. F. Sziversz távirata a Don menti Rosztov elfoglalásáról (1918. február 23.)

részt vett az a 150 főt számláló III. Internacionáléról elnevezett század is, amelyről Schröder, rosztovi dán konzul tesz említést jelentésében.⁹³

Rosztov elfoglalása megpecsételte a novocserkaszki kozákok sorsát. A kozák „Kis kör” megpróbált tárgyalásokkal manőverezni. Küldöttséget mentesztett Rosztovba, s megpróbálta Antonov-Ovszejenkót rávenni, hogy ne vonuljon be Novocserkaszkba, mivel a kozákok rákényszerítik Kornyilov ön-

⁸⁹ Welt-Revolution...

⁹⁰ В. А. Антонов-Овсенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 268—269.

⁹¹ I. m. 226—227. o.

⁹² I. m. 267—268. o.

⁹³ Jelentésében erre vonatkozólag az alábbi olvasható: „... nach der Einnahme von Rostoff ist hier in der Stadt eine Kompagnie (3. Internacionale) aus deutschen und öster-ungar. Kriegsgefanen gebildet worden, die cirka 150 Mann zählt und von einem deutschen Einjährigen von Blumenbau Kommandiert wird, welcher persönlich bei mir in Konsulat war und mir dies erzählt hat”. (HIL. Első világháborús gyűjtemény 3389. cs. 62. pall. c. i. Kriegsarchiv. Präs. K. u. k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 28734. 2.)

kénteseit arra, hogy hagyják el a Don-vidéket.⁹⁴ Ugyancsak delegációt küldtek Száblinhoz, aki ekkor a forradalmi csapatok dél-keleti arcvonala északi szakaszának a parancsnoka volt. A „Kis kör” képviselőjének és Száblinnak február 25-én 12 óra 45 perctől 13 óra 50 percig lefolyt tárgyalásáról felvett jegyzőkönyvben érdekes utalások találhatók a hadifogoly internacionalistákra is.

Száblin a kozák küldöttség első kérdésére, hogy a Népbiztosok Tanácsának a csapatai miért viselnek háborút a doni kozákok ellen, azt felelte, hogy a kozákok ellen nem folytatnak háborút, csak a burzsoázia, a tiszt, tiszt iskolás és más ellenforradalmi „partizán”-osztagok ellen harcolnak, amelyek üldözik a szovjeteket és más munkásszervezeteket.⁹⁵

A másik kérdésre, hogy melyek a szovjet csapatok céljai, Száblin kijelentette, hogy ezek a dolgozók jogainak helyreállítását, a Népbiztosok Tanácsa dekrétumainak elismertetését s a hatalomnak a Kozák-Munkás- és Katona-küldöttek kezébe való átadását jelentik.⁹⁶

A harmadik kérdésre adott feleletben Száblin szabatosan megfogalmazta, hogy a hadművelet a Népbiztosok Tanácsa parancsára folyik, teljes egyetértésben a doni kerületi Kozák Forradalmi-Katonai Bizottsággal.⁹⁷

A negyedik kérdésre adott válasz a hadifogoly internacionalistákra vonatkozott, amelyet érdemes szószerint is idézni.

„A negyedik kérdésre: Miért vannak német és osztrák—magyar hadifoglyok a Népbiztosok Tanácsa csapatainak soraiban — a felelet: a forradalmi csapatok soraiban, amelyek a harmadik internacionálé (beloldali eszerek és bolsevikok) platformján állnak, vannak osztrák és német származású internacionalisták is, akik kijelentették, hogy egyformán készek harcra menni mind az orosz ellenforradalmi burzsoázia, mind az osztrák és német burzsoázia ellen...”⁹⁸ A jegyzőkönyvben foglaltakat a Népbiztosok Tanácsának tudomására hozták. A „Kis kör” manőverezése nem tévesztette meg a szovjet-hatalom képviselőit, s a Novocserkaszk elfoglalására összpontosított csapatok folytatták a megkezdett koncentrikus támadásukat.

A Novocserkaszk elfoglalására irányuló hadművelet történetének megértéséhez szükséges kissé visszapillantunk. Február elején Csernyecov osztagának szétverése után Száblin fekete-tengeri matrózokat kapott megerősítésül, akiknek segítségével február 8-án elfoglalta Zverevot és Lihaját, s egész Szulinig tört előre. Ezt követően Száblin parancsnoksága alá rendelték Petrov és a Doni Forradalmi-Katonai Bizottság csapatait is. A vörös csapatok február 14-én elfoglalták Alekszandrovszk-Grusevszket, 16-án pedig kemény harc árán Kamenolomnáját, ahol az „önkéntes hadsereg” ellenlökése előnyomulásukat megállította.

Novocserkaszk elfoglalására indított hadművelet február 22-én indult meg. Száblin harcálláspontja ekkor már Sahtnaján volt. A vasútvonal mentén közepén, Perszianovka irányában a fekete-tengeri matrózok támadtak, ahol Abramov tábornok csapataival súlyos harcba keveredtek. Itt került bevetésre az említett 150 magyar internacionalistából álló század is.⁹⁹

A jobbszárnyon Medvegyev, a balszárnyon Petrov és Golubov osztagai törtek előre Novocserkaszk felé. Keleti irányból elsőnek február 25-én Golubov érte el a várost. Abramov és Petrov tábornokok déli irányban elmene-

⁹⁴ В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 261—262.

⁹⁵ I. m. 266. o.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ I. m. 266—267. o. — Baloldali eszer az internacionalista vörösgárdisták között nagyon kevés lehetett, a később keletkezett forrásokban nem történik róluk említés.

⁹⁹ HIL. Erőss Miklós visszaemlékezése (oroszul) sz. n. 2. o.

kültek, s 26-án a kozák főváros teljesen a szovjet csapatok birtokába került.¹⁰⁰

A korabeli sajtó és a hazatérő hadifoglyok egybehangzóan megerősítették, hogy Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen nagy számban vettek részt osztrák—magyar hadifoglyok.

A hadifogoly vörösgárdisták zöme a gyárakban, a bányásztelepüléseken 1917 novemberétől megalakult védelmi osztagok soraiban szolgált. Ezeket az osztagokat a helyi munkásokból és az ott dolgozó hadifoglyokból alakították az ellenforradalmi tisztí és kozák „partizán” bandák rajtaütésének elhárítása végett, amelyek terrorral akarták megfélemlíteni a forradalmat támogató dolgozókat, s többek között a hadifoglyokat is. Amikor az orosz hadsereg leszerelése következtében a táborok őrzését is a hadifoglyok vették át, az internacionalista vörösgárdisták száma jelentősen emelkedett. A hadifoglyok soraiból kikerült internacionalisták említésre méltó szerephez jutottak a Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen folyó védelmi, majd támadó hadműveletekben.

1917 végén és 1918 első két hónapjában a szovjethatalomért folyó harcban, jelenlegi ismereteink szerint a Don mentén vett részt a legtöbb hadifogoly. Több forrás valószínűsíti azt a feltevést, hogy a Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen harcoló internacionalista vörösgárdisták soraiban a magyarok aránya elég magas volt.

АНТАЛ ЙОЖА:

РОЛЬ ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТОВ В ПОДАВЛЕНИИ КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОГО МЯТЕЖА КАЛЕДИНА И КОРНИЛОВА

Резюме

В 1917-ом году на Дону и в Донецком бассейне работало свыше 300 000 военнопленных. Уже в 1916-ом году в Таганроге, Ростове и в других шахтёрских посёлках они установили связи с местным рабочим движением участвовали в экономических и политических стачках. Весной 1917-го года в Ростове была создана большевистская организация под руководством австрийского пекаря Гильбера Мелхера, в которой насчитывалось около 420 военнопленных.

Осенью 1917-го года, после вооружённого восстания в Петрограде, главной базой контрреволюции в России стал Дон. Атаман Каледин создал отдельное казачье правительство и объявил войну советской власти. В этой деятельности поддерживали его руководящая партия русской буржуазии; партия кадетов и державы антанты. Генералы Алексеев и Корнилов также на Дону начали организацию своей «Добровольной Армии», которая позже составляла ядро войск Деникина.

Контрреволюционеры видели в многочисленных военнопленных — как и в местных рабочих — такого противника, который мешает им в осуществлении своих реставрационных планов. Поэтому они налагали свои возрастающие террористические акции и на военнопленных.

Вначале они хотели укрепить свою власть в Ростове и в окрестности города. Но этим планом противостояли войска военнореволюционного комитета Ростова, в рядах

¹⁰⁰ Sok olyan osztag volt, amelyben kisebb vagy nagyobb számban szolgáltak volt hadifoglyok is. Jellemző példaként említhetjük meg Szóda Gyula esetét. „A bányákból kb. február elején mentem el, amikor Harkovból szabályosabb katonai csapatok érkeztek és megtámadták Novocserkaszkban Kalegyin generálist. Eleinte én az egészségügyi vonaton az őrség között voltam, a vonat állandóan tűzvonalban volt. Novocserkaszkban lefegyvereztük a fehér tisztéket és kozákokat.” — írta visszaemlékezésében *Szóda Gyula*. (Sarló és Kalapács. 1931. 3—4. sz. 82. o.)

которых боролось несколько сотен красногвардейцев интернационалистов. Бои шли в городе и в окрестности с 26-го ноября (с 9-ого декабря) до 2-ого (15-ого) декабря. В этих боях против превосходных контрреволюционных сил пало до 53 интернационалистов. После того, что Ростов был эвакуирован советскими войсками, борьба продолжалась в Донецком бассейне. В тех шахтах, где работали и военнопленные, были созданы отряды-самозащиты интернационалистов. Эти отряды поддерживали большевиков. Охрану лагерей для военнопленных укрепили пленными, верными к советской власти.

В начале 1918-го года, когда срывалось наступление Каледина на Москву и инициатива перешла в руки советских войск, военнопленные целыми сотнями присоединились к красным войскам, наступающим концентрически в направлении Ростова. На фронт прибыли отряды интернационалистов из Петрограда, Буя, Костромы и других городов. По сообщению датского консула в Ростове во второй половине февраля 1918-го года лишь в боях за город на стороне революционных сил участвовало до 1700 военнопленных. После освобождения Ростова часть интернационалистов вступила в столицу казаков, в Новочеркасск. После боёв большинство их сразу демобилизовалось и при первой возможности вернулось домой.

В конце 1917-го и в начале 1918-го года в боях за завоевание и упрочение Советской власти венгерские военнопленные в самом значительном числе участвовали на Дону в ликвидации главной базы русской контрреволюции.

ANTAL JÓZSA:

DIE ROLLE DER INTERNATIONALISTEN IN DER NIEDERSCHLAGUNG DER KONTERREVOLUTIONÄREN MEUTEREI VON KALEDIN UND KORNILOW

Resümee

Im Jahre 1917 arbeiteten den Don entlang und im Donez-Basin mehr als 300 000 Kriegsgefangene. In Taganrog, Rostow und in den Bergwerksansiedlungen kamen sie schon während 1916 mit der hiesigen Arbeiterbewegung in Verbindung und nahmen an den wirtschaftlichen und politischen Streiks teil. Im Frühling 1917 wurde in Rostow unter der Leitung des österreichischen Bäckereiarbeiters Gielbert Mälcher eine aus 420 Mann bestehende bolschewistische Kriegsgefangeneorganisation gebildet.

Im Herbst 1917, nach dem bewaffneten Aufstand von Petersburg, wurde das Donezgebiet zur Hauptbasis der russischen Konterrevolution. Der Ataman Kaledin bildete eine separate Kosakenregierung und erklärte der Sowjetmacht den Krieg. In seiner Unternehmung unterstützten ihn die führende Partei der russischen Bourgeoisie — die Kadeten-Partei — und die Antantmächte. Den Don entlang begannen auch die Generäle Alexejew und Kornilow ihr Freiwilligenheer zu organisieren, das später den Kern der Denikin-Truppen bildete.

Die Konterrevolutionären sahen neben der einheimischen Arbeiterschaft auch in den zahlreichen Kriegsgefangenen einen Feind, der ihnen in der Durchführung ihrer Restaurationspläne im Wege steht. Darum breiteten sie ihre immer grösser werdenden Terroraktionen auch über die Kriegsgefangenen aus.

Zuerst versuchten sie ihre Macht in Rostow und dessen Umgebung zu festigen. Ihr Plan stiess aber auf den Widerstand der Truppen der revolutionären Militärkommission von Rostow, in deren Reihen auch einige Hundert internationalistische Rotgardisten kämpften. Die Kämpfe gegen die konterrevolutionäre Übermacht wurden in der Stadt und Umgebung von 26. November (9. Dezember) 1917, bis zum 2. Dezember (15.) geführt, in welchen etwa 53 Internationalisten gefallen sind.

Nachdem die sowjetischen Kräfte Rostow räumten, setzte sich der Kampf im Donez-Basin fort. In jenen Bergwerken, in denen auch Kriegsgefangenen arbeiteten, wurden internationalistische Verteidigungsabteilungen gebildet, die die Bol-

schewiken unterstützten. Auch die Wachen der Kriegsgefangenenlager wurden durch Gefangene, die der Sowjetmacht treugesinnt waren, verstärkt.

Anfang 1918, als Kaledins Offensive in Richtung Moskau versagte und die Initiative in die Hände der sowjetischen Truppen geriet, schlossen sich scharweise Kriegsgefangenen der konzentriert in Richtung Rostow verstossenden roten Truppenkolonne an. Es kamen internationalistische Einheiten aus Petersburg, Buj, Kostroma und anderen Städten an die Front. Nach den Meldungen des dänischen Konsuls aus Rostow, in der zweiten Hälfte des Februars 1918 nahmen allein an den Kämpfen um die Stadt 1700 Kriegsgefangenen an der Seite der revolutionären Kräfte teil. Nach der Befreiung Rostows zog ein Teil der Internationalisten auch in die Hauptstadt der Kosaken — Nowotscherkask — ein. Als sich die Kämpfe beendigten, rüstete ihr grösster Teil sogleich ab und kehrte bei erster Gelegenheit in die Heimat zurück.

In den Kämpfen um die Erringung und Befestigung der Sowjetmacht, Ende 1917 und Anfang 1918, nehmen mehrere ungarische Kriegsgefangene hauptsächlich am Don an der Liquidierung der russischen Konterrevolution teil.

